

ԷԼԵԱ ՍԱՐԻԲԵԿԵԱՆ

Պատմական գիտ. թեկնածու, ՄՄ

ՈՉ ՄԻԱՅՆ ՉԱՅԻՒ...

«Ինֆնանանաչ, ֆրիստոնէական արժէքները կա-
րեւորող, աստուածասէր եւ հայրենասէր սերունդ
կրթելով՝ մենք պիտի զօրանանք, զարգանանք ու
առաջադիմենք եւ ընթանանք դէպի մեր նուիրական
նպատակների իրագործումը»:

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս

Պատմական իրողութիւնն է, որ անաստուածութեան տարիները խզում էին առաջացրել Աստծու եւ մարդկային աստուածատեսք հոգու միջեւ: Փակուել կամ աւերուել էին նաեւ խօսքի ճանապարհները: Հայր, որ իր արեան մէջ քրիստոնէութեան երկհազարամեայ յիշողութիւնն էր կրում, կորցնում էր իր Արարչի, իր պապերի, իր Եկեղեցու եւ պատմա-կան անցեալի հետ կապը: Անհրաժեշտ էր հայ մարդու, հայ մանկան սրտում անթեղուած հոգեւոր կայծը բոցավառել...

2002 թուականի օգոստոսի 22-ին համաձայնագիր կնքուեց ՀՀ կառա-վարութեան եւ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջեւ՝ ի դէմս ժամա-նակի վարչապետ Ա. Մարգարեանի եւ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամե-նայն Հայոց Կաթողիկոսի¹: Սոյն համաձայնագրով նախատեսուեց էր ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում ներդնել նոր առարկայ՝ Հայոց Եկեղեցու պատմութիւն: 2002 թուականի համաձայնագիրն ամրապնդուեց է 2005 թ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ ՀՀ ԿԳ նախարարի միջեւ կնքուած համա-ձայնագրով, ըստ որի՝ կարգաւորուեց էին իւրաքանչիւր կողմի պարտա-կանութիւններն ու աշխատանքները՝ կապուած ՀԵՊ առարկայի դասա-ւանդման հետ: 2005—2006 թթ. առարկան ընդգրկուեց հանրակրթական դպրոցների պետական պարտադիր ուսումնական ծրագրում՝ 10-ամեա կրթական համակարգի 4—10-րդ դասարանների առարկայացանկում: Այժմ առարկան ընդգրկուած է 12-ամեայ կրթակարգի 5—11-րդ դասա-

¹ Տե՛ս «Համաձայնագիր Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութեան եւ Հայաս-տանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջեւ», 1d Hamadzaynagir.doc (e-gov.am):

րանների առարկայացանկում: 2005 թ. նոյեմբերի 16-ին Գարեգին Բ. Վեհափառ Հայրապետի նախագահութեամբ Երեւանի Առնօ Բաբաջանեանի անուան համերգասրահում տեղի ունեցաւ ՀՀ եւ Արցախի հանրակրթական դպրոցների 4—10-րդ դասարանների ՀԵՊ առարկայի դասագրքերի շնորհանդէսը: Ամենայն Հայոց Հայրապետն այդ օրուայ իր ելոյթում իրաւամբ նշում է. «Մեր կրթական համակարգը կլինէր թերի ու անկատար առանց Հայ Եկեղեցու պատմութեան, որովհետեւ մեր Եկեղեցու պատմութիւնը միայն կրօնական հաստատութեան պատմութիւն չէ: Մեր Եկեղեցու պատմութիւնը մասն է մեր ժողովրդի պատմութեան, նրա ոգին, ամրութեան շաղախն է այդ պատմութեան... Հայ Եկեղեցու պատմութիւնն անհրաժեշտաբար պէտք է ուսուցանուի հայ դպրոցում, որպէսզի մեր ընթացքը միշտ Աստծու նաւապարհների վրայ լինի, մեր կեանքի հունը քրիստոնէական բարոյական արժէքները լինեն, որպէսզի միշտ ընթանանք Աստծու հետ, որովհետեւ պատմութեամբ վկայուած է, գիտէք, որ Աստծուց հեռանալ, նշանակում է հեռանալ ազգութիւնից, նշանակում է յանձնել մեզ պատմութեան բեմից անհետանալու վտանգներին»²:

2011 թ. մարդահամարի տուեալներով՝ ՀՀ բնակչութեան 96 %-ն իրեն Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հետեւորդ է համարել: Ուստի զարմանալի չէ, որ գրեթէ միակրօն, մօնօթիւնիկ հասարակութիւնն իր հանրակրթական դպրոցների առարկայացանկում ներառել էր ՀԵՊ առարկան եւ ծանօթանում էր իր իսկ Եկեղեցու պատմութեանը:

Երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի օրօք՝ 1991 թ. հիմնադրուած Քրիստոնէական դաստիարակութեան եւ քարոզչութեան կենտրոնը 2005 թ. սեպտեմբերի 1-ից վերակազմաւորուեց Քրիստոնէական դաստիարակութեան կենտրոնի, որը ՀԵՊ առարկայի ուսուցման խնդիրների լուծման պատասխանատու գործին լծուեց: Նոյն ուսումնական տարուանից ԿԳՆ կրթութեան ազգային ինստիտուտի եւ Հայաստանի աստուածաշնչային ընկերութեան հետ համատեղ կեանքի կոչուեցին ՀԵՊ դասաւանդող ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացները ողջ ՀՀ տարածքում: Այս վերապատրաստումները մեծ խթան հանդիսացան ուսուցիչների ազգային-եկեղեցական գիտելիքների կատարելագործման եւ ամրապնդման համար: Իրենց յուզող հարցերի պատասխանները նրանք յաճախ ստանում էին հոգեւորականների հետ կազմակերպուած հանդի-

² «Հայոց Եկեղեցու պատմութիւն» առարկայի դասագրքերի շնորհանդէսը, «էջմիածին», Ժ.—ԺԱ., 2005, էջ 39—40:

պոլմների ժամանակ: Նրանց գիտելիքներն առաւել առարկայական էին դառնում ուխտագնացութիւնների ընթացքում³:

Վեհափառ Հայրապետի օրհնութեամբ կազմակերպոււմ են սփիւռ-քահայ ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ, ուխտագնացութիւններ դէպի եկեղեցիներ եւ վանական համալիրներ, նշանաւոր սրբավայրեր:

Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի տնօրինութեամբ, 2004 թուականից սկսեալ, կազմակերպոււմ է նաեւ «Վաւազոյն ուսուցիչ» ամէնամեայ մրցոյթը, որին մասնակցում են թէ՛ հայագիտական եւ թէ՛ բնագիտական առարկաների ուսուցիչները⁴, քանի որ Հայրապետը խրախուսում է գիտութեան համալիր, բովանդակ զարգացումը դպրոցներում:

Ոգեւորութիւն եւ շփոթմունք էր միաժամանակ... Խորհրդային երկարատեւ թմբիրից յետոյ ասես վերազարթօնք էր ուղենշում: Քանի՜ սերունդ մնաց անճանաչ իր արմատներին եւ ապրեց բնազդով: Քանի՜ սերունդ սնոտիապաշտութեանն աւելի ամուր կառչեց: Քանի՜ սերունդ եկեղեցի չմտաւ, չմկրտուեց, անհաղորդ մնաց երկնքին:

Անգնահատելի է Վեհափառ Հայրապետի դերն ու նուիրումը ՀեՊ առարկայի՝ հանրակրթական ոլորտում ներդրման, դասընթացների կազմակերպման եւ կատարելագործման, աշակերտների համար տարբեր ծրագրերի իրականացման մէջ: Հայրապետի մտահորիզոնում ընդգծուած էր այդ ուղին, որի համար շատ յստակ եւ անվարան քայլեր էին կատարւում: Պարզ էր ու յստակ, որ ազգապահպանման ծանր եւ պատասխանատու առաքելութիւնն ընկած է մեր եկեղեցու առաջնորդի ուսերին: Հայոց Հայրապետի տարաբնոյթ գործունէութեան ծիրում ընդգծւում են նրա սէրն ու նուիրումը, աշակերտների եւ ուսանողութեան հետ յաճախակի հանդիպումներից արդէն իսկ պարզ է նրա մտահոգութիւնը՝ պահպանել հայի ազգային նկարագիրը:

Գիտելիքը փոխանցել, ուսուցանել յաջորդ սերնդին, ինչպէս հայ միջնադարեան մատենագիր Կիրակոս Երզնկացին է ասում, մտաւորականի սրբազան պարտականութիւնն է: Անառարկելի է այն իրողութիւնը, որ երեխաները մշտապէս փորձում են նմանուել եւ ընդօրինակել: Երեխա-

³ Առաւել մանրամասն տե՛ս Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի քրիստոնէական դաստիարակութեան կենտրոն. Մեր մասին՝ qdk-edu.blogspot.com:

⁴ «Տարուայ լաւագոյն ուսուցիչ» մրցանակաբաշխութիւն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, «Էջմիածին», ԺԱ., 2008, էջ 40–41 (+3 լուսանկար):

յին մեծացնելու, իմացական ու բարոյական կրթություն տալու համար նախ եւ առաջ դրական օրինակ ու գործ է հարկաւոր, որից յետոյ՝ խօսք ու խրատ: Ինչ է քրիստոնէութիւնը, եթէ ոչ կենսաձեւ: Եթէ այն լիներ միայն խօսք, որ հնչում է խորաններից, չէր ունենայ ամուր հիմք ու երկա-րատեւ կեանք: Այն խօսք եւ կեանք է միաժամանակ, ուստի քրիստոնէու-թիւնը ոչ թէ իբրեւ հանդերձ է մեզ՝ հայերիս համար, այլ իբրեւ մարմնի գոյն (Եղիշէ պատմիչ):

Ինչպէս շեշտում է Եղիշէն, ամէն շար բան մարդու մէջ է մտնում ան-տեղեակութիւնից եւ անուս լինելուց: Հեղ առարկայի դասաւանդման նպատակն է սերունդների առջեւ բացել գիտելիքի յորդահոս աղբիւր-ների ակունքները, որպէսզի վերջիններս իրենց հոգու եւ մարմնի աշ-քերով սովորեն, կենսական մասնիկը դառնան իրենց պատմութեան: Մերժելով առարկայի բովանդակային վերլուծութիւնը՝ մերժում ենք մեր պատմութիւնը:

«Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ...»։ Ինչ է այս խօսքը. սոսկ թարգմանուած առաջին նախադասութիւն, թարգմա-նութեան ստուգում, հնչիւնային արտասանութեան ելեւէջ: Վստահաբար ո՛չ: Այն ուղենիշ, չափանիշ ու կեանք է բոլոր դարերի ուսուցիչների եւ աշակերտների համար: Սուրբ Սահակը, Սուրբ Մեսրոպը եւ նրանց աշա-կերտները հիանալի գիտակցում էին այս նախադասութեան կարեւորու-թիւնը, նրանց մտքում իրապէս ուղեգծւում էր սոյն խօսքերի կենսական նշանակութիւնը: Եւ աստուածաշնչեան իմաստութիւնն ի մտի ունենալով՝ ուսուցանում եւ «խրատում» էին իրենց սաներին, սովորեցնում Հանճարի խօսքի անշնչելի յաւիտենութիւնը, ապրեցնում տիրաւանդ վարդապե-տութեամբ: Աստուածամերժութեան տարիներին այս նախադասութիւնը մնացել էր միայն դպրոցների պատերին կամ, լաւագոյն դէպքում, գրա-կանութեան դասընթացին էին յիշում: Այո՛, ճանաչենք իմաստութիւնը եւ իմանանք Հանճարի խօսքերը, որպէսզի անուսներին խորագիտութիւն, երիտասարդներին՝ գիտելիք ու «խրատ» պարգեւենք, չլինենք ամբա-րիշտ եւ անզգամ, այլ իմաստութեան սկիզբը՝ Տիրոջ երկիւղը ներդնենք մեր մանուկների հոգիներում ու մտքերում:

Ահա սա աչքի առաջ ունենալով էր, որ Վեհափառ Հայրապետը փոր-ձեց վերականգնել այն խզուած կապը, կառուցել այն քանդուած եւ այ-րուած կամուրջները, որոնք անաստուածութեան տարիների հետքերն էին: Նոր սերնդին պէտք էր ուսուցանել, թէ ինչ է աստուածային իմաս-

տուժիւնը, ինչ՝ սուրբգրային խրատը, Տիրոջից երկիւղ ունենալու հետեւանքը, ով է Հանճարը, ովքեր են իմաստունները, ում խօսքով պէտք է առաջնորդուեն իրենց կեանքի շաւիղներում: Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը յորդորում է. «Ամուր պահել հայրենամոլութիւնի եւ ազգանութիւնի ոգին, համախմբել համազգային մեր ողջ ներուժը՝ պաշտպանելու մեր հայրենիքը եւ թոյլ չտալու ոտնահարումը մեր ազգային արժանապատւութեան, թանկ գնով ձեռք բերուած մեր ազատութեան ու անկախութեան եւ ազգային մեր իրաւունքների»⁵:

Զարմանալին այն է, որ շատերս անհատականի մէջ ենք փնտրում ընդհանուրի շահը եւ շատ բան ենք կորցնում հէնց այս պատճառով: «Ես»-ը, «իմ»-ը յայտնուել են առաջին տեղում: Ինչպէս երջանկայիշատակ Գարեգին Ա. Կաթողիկոսն էր նշում. «Եթէ ընդհանուր մարմինս առողջ չլինի, իմ թելը չի կարող երկար առողջ մնալ: Մարմին է ազգը: Այդ մարմինն իր ամբողջութեան մէջ եթէ առողջ չլինի, ես՝ մի մասնիկս, չեմ կարող այդ վատառողջ մարմնի մէջ առողջ լինել.... Եթէ իմը նախընտրեմ, մի օր ընդհանուրի հիւանդութիւնն իմ տանը կհասնի»: Յաւօք, այսօր շեշտադրելով անհատի առաջնային դերը՝ կորցնում ենք մեր ազգային «ես»-ը, ազգային ինքնութիւնն ու ազգային դէմքը: Քրիստոնէութեան մէջ անհատն ու հասարակութիւնը ներդաշնակ են ապրում. առողջ հասարակութիւնն առողջ անհատներ է կրթում, դաստիարակում: Երբեմն էլ անհատն է կարողանում հասարակութեանը բարձրացնել ընկած վիճակից՝ նշանակալի օրինակ լինելով: Այն հասարակութիւնը, որը մարդու մէջ միայն «ես»-ն է զարգացնում՝ անտեսելով ընդհանուրի շահը, չի կարող առողջ լինել:

Երանի՛ այն ազգին, որի օգնականը Տէր Աստուած է (հմմտ. Սաղմ. լԲ. 12): Յիշենք մեր առաջնորդներին, հետեւող լինենք մեր նախնիների հաւատի օրինակին, ուսուցանենք միակ եւ անփոփոխ ճշմարտութիւնը, ինչպէս բարբառում է Աստուածաշունչը (հմմտ. Եբր. ԺԳ. 7): Այս առընչութեամբ Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդգծում է. «Գիտելիքն ու ուսումը միշտ էլ առաջնահերթութիւն են եղել մեր եկեղեցու առաքելութեան ծիրում: Սահակ-մեսրոպեան դպրոցը ժամանակին համահունչ կրթութիւն ապահովելու իր դարաւոր աւանդներով դարձել է գրաւականը մեր ազգային-քրիստոնէական ինքնութեան եւ մեր ժողովրդի գոյատեւման ու յա-

⁵ «Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ուղերձը Հայաստանի եւ Արցախի խաղաղութեան եւ անաստանութեան համար հանրապետական մաղթանքի ընթացքում» (29 սեպտեմբերի 2020 թ., Ս. Գայանէ վանք), «Էջմիածին», Թ., 2020, էջ 12:

րատեսության: Այսօր նոյնպես մեր եկեղեցին իր պարտքն է նկատում հայրենի պետությանը աջակցել՝ կրթելու մեր ժողովրդի արժանատի զաւակներ եւ մեր երկրի գիտակից փառաբաններ, զարգացած, նպատակասլաց եւ պատասխանատուութեան բարձր զգացումով սերունդ, որը պատրաստ կլինի դիմագրաւելու ժամանակի մարտահրաւէրներին, տէր լինելու մեր երկրի ու ժողովրդի ապագային»⁶:

Վեհափառ Հայրապետի օրհնութեամբ եւ տնօրինութեամբ լոյս ընծայուած հսկայածաւալ գրականութեան կողքին առանձնացան ՀԵՊ դասագրքերը, բովանդակային հարուստ տեղեկութիւններ՝ պատմական տուեալներ, աշխարհաճանաչողական հարցեր, բարոյագիտական խորհուրդներ, ազգային հոգեկերտուածք, անհատի բացայայտում եւ ճշմարիտ ինքնաճանաչում: Աշակերտների կողմից սիրուած առարկայ դարձաւ ՀԵՊ-ը, որի միջոցով նրանք իրենց ընտանիքներ էին տանում իրական քրիստոնէական կենցաղն ու պապերի հաւատը: Աշակերտն ստացաւ տարրական գիտելիքներ իր քրիստոնէական ակունքների, նախնեաց Եկեղեցու, իր հաւատի վերաբերեալ: Նա իր սովորածը կեանքի կոչեց տարբեր միջոցառումներով, հասկացաւ ազգային եւ աւանդոյթի իմաստն ու կարեւորութիւնը: Կազմակերպուած միջոցառումների շրջանակում սերտ կապեր ստեղծուեցին համայնքների հոգեւոր հովիւների եւ դպրոցների միջեւ, ինչը մեծապէս նպաստեց սաների ինքնագնահատականի ձեւաւորմանը:

Աշակերտը ՀԵՊ դասագրքում փնտրեց իր նախնեաց ուղին, փորձեց գտնել խզման առանցքը եւ վերականգնել այն կէտը, որտեղից կտրուել էր անցեալն ու ներկան իրար կապող շղթան. ՀԵՊ առարկան դարձաւ այդ շղթան ագուցող միջոցը:

Դեռեւս վաղ միջնադարից սկսած դասագրքեր են գրուում, խմբագրւում, ընդօրինակւում եւ վերատպւում: Մեր օրերում ՀԵՊ առարկայի դասագրքի հրատարակումն առաջին փորձն էր: Այս, առկայ են ՀԵՊ-ի դասագրքերում արծարծուող նիւթերի բովանդակային խնդիրներ, երբեմն՝ կրկնութիւններ, երբեմն՝ աշակերտի համար բարդութիւն ներկայացնող մտքեր: Բայց սա առիթ չպէտք է հանդիսանայ ՀԵՊ-ն այլ՝ հայրենագիտութիւն եւ հասարակագիտութիւն առարկաներում ներառելու: Արդեօք այդ

⁶ «Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խօսքը կրթութեան մշակների օրհնութեան արարողութեանը» (11 սեպտեմբերի 2020 թ.), «Էջմիածին», Թ., 2020, էջ 7–9 (+1 ներդիր նկար):

պատճառով պէ՛տք է ջնջել ամբողջական մի առարկայ: Հայաստանի անկախացումից ի վեր քանի՞ անգամ են փոխուել հայոց լեզուի, գրականութեան, մաթեմատիկայի, օտար լեզուների եւ այլ առարկաների դասագրքերը: Ինչո՞ւ դրանք չեն հանուել դպրոցական ծրագրից, այլ լրացուել, փոփոխուել են բովանդակային առումով: Ինչո՞ւ նոյնը չի կարելի անել ՀԵՊ առարկայի դէպքում: Այս առընչութեամբ իրենց խօսքն են գրել նաեւ Մայր Աթոռի կրթական հարցերով ենթախմբի ներկայացուցիչները⁷:

Եթէ ՀԵՊ-ը հանրակրթական առարկայացանկից հանելու պատճառը որոշ նիւթերի կրկնութիւնն է պատմութեան դասագրքերում, ապա պէտք է նշել, որ բովանդակային կրկնութիւններ աւելի շատ կան այլ առարկաների դասագրքերում: Արդեօք չեն տեսնում հայոց լեզուի, հայ գրականութեան, հայրենագիտութեան եւ հայոց պատմութեան դասագրքերում տեղ գտած կրկնութիւնները: Ինչո՞ւ են աչք փակում այն իրողութեան առջեւ, որ այդ նոյն հայրենագիտութեան գրեթէ բոլոր նիւթերը կրկնուում եւ ուսուցանուում են տարբեր դասարանների տարբեր առարկաների դասագրքերում, իսկ հայոց լեզու, գրականութիւն եւ հայոց պատմութիւն առարկաների՝ հիմնական դպրոցում անցած բոլոր թեմաները կրկնուում են աւագ դպրոցի 10–12-րդ դասարաններում: Եթէ շարժուում ենք «Կրկնութիւնը գիտութեան մայրն է» կարգախօսով, ապա ինչո՞ւ ենք բացարձակ այլ սկզբունք որդեգրում ՀԵՊ առարկայի նիւթերի կրկնութեան դէպքում: Կա՞ արդեօք գիտամանկավարժական լուրջ վերլուծութիւն հայրենագիտութեան, ինչպէս նաեւ «Ինտեգրուած» կոչուող միւս դասագրքերի վերաբերեալ (դպրոցի հետ քիչ թէ շատ առընչուող իւրաքանչիւր մարդ՝ ուսուցիչ կամ ծնող, դժգոհութիւնների երկար ցուցակ կարող է ներկայացնել): Բացայայտ է նաեւ, որ ՀԵՊ-ը հանելով՝ ժամաքանակ է ապահովում վերջերս ընդունուած օրէնքին համապատասխանող մէկ այլ առարկայի համար: «Բնական» է, որ դա պէտք է արուի քրիստոնէութեան հետ առընչութիւն ունեցող առարկայի փոխարէն, որպէսզի հայ մանուկն առաւել հեշտութեամբ ընդունի օրէնքի ուժ ստացած եւ յետոյ ընդունուելիք նման օրէնքների, համաձայնագրերի (կոնվենցիա) ապագային գաղափարները եւ ձեւաւորուի որպէս «աշխարհիկ» պետութեան, «բաց» հասարակութեան, «աշխարհիկ» (ըստ էութեան սանձարձակ) քաղաքացի: Փաստ է, որ աշխարհը ձգտում է սրան, բայց պատմական իրո-

⁷ Տե՛ս «Մայր Աթոռը յորդորում է ՀԵՊ առարկան դպրոցական ծրագրից հանելու հարցում չշտապել» (lurer.am):

ղուծին է նաեւ, որ այդ նոյն աշխարհն աւելի քան 1700 տարի առաջ նայեց մեզ եւ մեր ընտրած ուղուն, քայլեց նոյն ճանապարհով եւ միեւնոյն ուղղութեամբ. գուցէ այժմ էլ պէտք է լինենք առաջնորդողը:

Անաստուածութիւնը հազարամեակների ընթացքում շատ անուններ է ունեցել: Այժմ էլ անկրօն (սեկուլեար) հասարակութիւնն սկսել է կոչուել նոր բառով՝ «բաց հասարակութիւն»: Անգէն աչքով էլ կարելի է տեսնել, որ «բաց» կոչուող այս հասարակութիւնն աւելի շատ «փակում», քան «բացում» է:

«Բաց» հասարակութիւնն առաջին հերթին փակում է Աստծու եւ մարդու իրական յարաբերութիւնների ճանապարհը. Աստծու պատկերով եւ նմանութեամբ ստեղծուած մարդը կորցնում է նմանութիւնն Արարչի հետ. «Մարդ ի պատուի էր եւ ոչ իմացաւ, հաւասարեաց անասնոց անբանից եւ նմանեաց նոցա» (Սաղմ. ԽԸ. 21):

Նշեալ հասարակութեան գաղափարախօսութիւնը փորձում է խզել կապը Եկեղեցու եւ անհատի միջեւ: Քրիստոնէ է Եկեղեցու հիմքն ու գլուխը, Նա՛ է մեր Փրկիչը, մկրտութեան սուրբ Աւագանից նոր մարդ արարողը: Քրիստոնէ է Եկեղեցու Սուրբ Խորանից Պատարագուողը, Իր մարմնով եւ արեամբ քաւութիւն ու թողութիւն տուողը: Աստծու Որդին է երկինք տանող դուռը, եւ այդպիսի հասարակութիւնը նախ երկնքի ճանապարհն է փակում (առաջին հերթին մանկան համար):

Փակում է ճանապարհները ազգայինի առջեւ, բերում է օտար մշակոյթ:

Փակում է դռները բարութեան, հայրենասիրութեան առջեւ՝ տուրք տալով անձնասիրութեանը:

Հաւատի՛ դռներն են փակուում, որովհետեւ բացուում են անհաւատութեան ու կռապաշտութեան դռները: Սիրո՛յ դռներն են գոցուում, որովհետեւ ատելութեան մոտքն է բացուում: Կողպուում են յոյսի՛ դռները, որովհետեւ եթէ փակ են Աստծու՝ հաւատի, յոյսի, սիրոյ դռները, թագաւորելու է անյուսուծիւնը:

Որպէս այս բոլորի արդիւնք՝ կունենանք այնպիսի անհատ, ինչպիսին Պօղոս առաքեալն է նկարագրում. «Ձայս գիտասցիւր, եթէ յաւուսս յետինս եկեսցեն ժամանակ չարի, զի եղիցին մարդիկ անձնասէրք, արծաթասէրք, հպարտք, ամբարտաւանք, հայիցիչք, անհաւանք ծնողաց, անշնորհք, անսուրբք, անմուտք, անգութք, բանասերկութ, անժոյժք, վէսք, անբարեսէրք, մատնիչք, յանդգումք, ամբարհաւանք, ցանկասէրք մանաւանդ, բան աստուածասէրք: Որ ունիցին զկերպարանս աստուածաշնորհեան, եւ ի զօրութենէ անտի նորա ուրացեալ իցեն. եւ խորշեսցիւր ի նոցանէ» (Բ. Տիմ. Գ. 1—5):

Պէտք է միշտ յիշել, որ հաւանքը հային հայ պահեց, Եկեղեցին հային հայ պահեց, դպրոց ստեղծուեց Եկեղեցու ծոցում եւ պահպանեց հայկականութիւնը, հայեցին:

Հաւատով է լեցուն Վեհափառ Հայրապետի սիրտն ու օրը, որ նոր դռներ պիտի բացուեն, նոր տեսիլքներ պիտի իրագործուեն, ու այս մարտահրաւէրների դէմ կան եւ կգտնուեն նոր ուղիներ, ու Եկեղեցին կշարունակի ծառայել Աստծուն եւ ժողովրդին, ինչպէս եղել է երկու հազար տարի շարունակ:

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена просветительской, церковно-строительной и издательской деятельности, осуществлявшейся при Католикосе Всех Армян Гарегине II, вклад которого в указанные области велик. Благодаря Его Святейшеству наряду с Первопрестольным Святым Эчмиадзином были отреставрированы и возведены тысячи церквей и монастырей по всей Армении и Арцаху. Благодаря усилиям Католикоса Всех Армян также получила новый импульс типографика, развивались межцерковные отношения и епархиальные структуры, а в школах был введен предмет «История Армянской Церкви».

SUMMARY

The article is devoted to educational, church-building and publishing activities carried out during the reign of the Catholicos of All Armenians Karekin II. His contribution to these areas is great. Thanks to him, hundreds of restored and newly built churches and monasteries stand next to the Mother See of Holy Etchmiadzin throughout Armenia and Artsakh. By virtue of his efforts, typography received a new impetus, interchurch relations and diocesan structures developed, and the subject “History of the Armenian Church” was introduced in schools as a separate subject.

